

BALKANLARDA SİYASAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK GELİŞMELER

POLITICAL, CULTURAL AND ECONOMIC DEVELOPMENTS IN THE BALKANS

Editörler

Levent DOĞAN

Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Müge ATAKAN

BALKANLARDAKİ SİYASAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK GELİŞMELER

POLITICAL, CULTURAL AND ECONOMIC DEVELOPMENTS IN THE BALKANS

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAYINLAR SERİSİ YAYIN NO: 4

BALKANLARDA SİYASAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK GELİŞMELER

Editör

Dr. Levent DOĞAN

Dr. Sedef ZEYREKLİ YAŞ

Öğr. Gör. Müge ATAKAN

EDİRNE, 2022

Trakya Üniversitesi Yayın No: 298
T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın No: 4

Balkanlarda Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Gelişmeler

Yayın Yönetmeni:
Levent DOĞAN

Kapak Tasarım:
Dolunay BAYATLI KURAL

Tashih:
Ayşenur ERSOY

Mizanpaj:
Gonca GÜLVODİNA

Baskı: Trakya Üniversitesi Matbaası
Şehit Ressam Hasan Rıza Güzel Sanatlar MYO Sarayiçi Yerleşkesi/Edirne

1. Baskı: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın No: 4
Edirne, Aralık 2022

ISBN: 978-975-374-347-1

Copyright © Bütün yayın hakları Trakya Üniversitesi'ne aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Kitap içerisinde yer alan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

SİYASAL GELİŞMELER

Bilal NERGİZ *(1-24)*
Yugoslavya Sonrası Boşnak Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Sinema

Faton SHABANI *(25-54)*
Mediation In The Republic Of North Macedonia: A Successful Tool For Resolving Disputes

Fikret BAYKALI (55-79)
Türkiye'nin Balkanlarda Akıllı Güç ve Kamu Diplomasisi Projeksiyonu

Sabri Can SANNAV *(81-100)*
19. Yüzyılda Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne Karşı Çıkan İsyanlar ve Büyük Devletlerin Balkanlar Siyaseti

Serdar KARA *(101-119)*
İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Balkanlarda Birlik Sağlama Çabalarına Dair Bir Örnek: Balkan Federasyonu Yahut "Balkan Birleşik Devletleri" Tartışmaları

Esin ÖMER ULUKAYA *(121-134)*
Kosova'da Yaşayan Etnik Toplulukların Avrupa Birliği Üyeliğine Yaklaşımı

Hakan YAŞ *(135-154)*
The Factors Determining The Local Government Size In Balkan Countries

Zoopigi, N. TOUVRA, Katerina, T. FRANTZI *(155-172)*
Visions Through A Corpus: How Greek Online Media Perceived The First Year Of Obama's (2009-2010) and Trump's (2017-2018) Presidencies And Their Foreign Policy On The East Mediterranean

Erdem EREN *(173-193)*
Balkanlarda Bölgesel Barış Girişimlerine Tarihsel Bir Örnek Olarak Balkan Paktları

KÜLTÜREL GELİŞMELER

Galip ÇAĞ *(195-204)*
Balkan Tarihi Çalışmalarına Bir Katkı: Toponim Okuma Sorunu Nasıl Aşılabilir?

Murat YÜMLÜ *(205-239)*
Yunanistan'a Uzanan Bir Pontus Öyküsünden Yansımalar: Efthımıos Couzınos'un Anıları

Betül TEZCAN *(241-270)*
Osmanlı Devleti Zamanında Balkanlarda Kalpazanlık Faaliyetleri ve Uygulanan Müeyyideler

Güneş ÖZAYTEN *(271-287)*
Türk Sinemasında Biyografik Filmlere Bir Örnek: "Naim" Filmi ve Bulgar Türkleri

Gamze GÜRCENAN ESEN *(289-310)*
Boşnak Dilinde Bulunan Türkçe Mental Fiiller Üzerine Bir Değerlendirme

Veysel ÖZBEY *(311-322)*
Balkanlar'ın Ortak Dünya Mirası Adayı: Roma İmparatorluğu Sınırları – Tuna Limesi

Triantafyllos ALMPANIS *(323-328)*
Integrated Management of Solid Wastes and Hazardous Materials In A Green University Campus. The Case of The University of Ioannina

Arbjola HALIMI *(329-348)*
Culture Factors Influencing Psychological Treatment In Albania

Yücel Atila ŞEHİRLİ, Demirali Yaşar ERGİN *(349-361)*
Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Öğrenim Gören Balkan Ülkelerinden Gelen Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunlar

Çiğdem UNURLU *(363-376)*
Balkanlardaki Göçmen Türklerin Diaspora Turizmine Katılımlarının Değerlendirilmesi

Feyza Nazan GÜNDÜZ *(377-384)*
Avrupa Birliği'ne Üye Olan Seçilmiş Balkan Ülkelerinde Kaynaştırma Eğitiminde Öğretmen Eğitimi

Eriola QAFZEZI *(385-414)*
Saying More When Saying Less: An Investigation Into Allusions As A Feature Of Intertextuality In Albanian Media Discourse

Hüseyin MEVSİM *(415-450)*
Bulgar Kadın Şair Blaga Dimitrova'nın Şiirinde Balkanların Makûs Talihi

Vanya VASİLEVA, Sevdzhan SABRİEVA *(451-468)*
Participation Of The Balkan Countries In The Unesco World Heritage List

Gonca GÜLVODİNA *(469-480)*
Tahir Alangu'nun *"Çingene Hikâyeleri"* Adlı Eserinde Yer Alan Balkan Çingene Hikâyelerinde Şahıs Kadrosu

Müge ATAKAN *(481-506)*
Modernleşmenin Bulgar Köy Hayatına Etkileri Üzerine Bir İnceleme; Elin Pelin'in *"Geraklar"* Eseri Örneği

EKONOMİK GELİŞMELER

Andromahi KUFO *(507-529)*
Albanian Banking Sector: History, Development and Challenges Of Today

Erhan ATAY, Sejljan LATIFOVA BOLAT *(531-552)*
Ukrayna Savaşı Sonrası Türkiye, Rusya ve Çin'in Batı Balkan Ülkeleri İle Ekonomik İlişkileri

Selda ADİLOĞLU *(553-574)*
Balkanlardan (Ekonomik) Göç: Kosovalı Gençlerin Yaşam Taktikleri

Kaya GÖKTEPE *(575-608)*
Osmanlı Döneminde Edirne Vilayeti'nin Ekonomik Gelişiminde Tarım Sektörünün Rolü (1864-1918)

Gresa HAMIDI BELULI, Ebru Z. BOYACIOĞLU *(609-627)*
Kosova'nın Kalkınmasına İlişkin Model Önerisi

ÖN SÖZ

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu tarafından 3 Ekim 1987 tarihinde kurulan Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üniversitemizin temel değerleri çerçevesinde Sosyal Bilimler alanına katkı sağlayacak, akademik açıdan nitelikli ve donanımlı bireyler yetiştirmeyi ve bilimsel araştırmalarla toplumsal gelişime öncülük etmeyi kendine misyon edinmiştir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü bugün 22 Doktora ve Sanatta Yeterlik, 63 Yüksek Lisans olmak üzere 85 programda kayıtlı 3 bin öğrencisi ve değerli öğretim üyeleri ile sosyal bilimlerin tüm alanlarında lisansüstü eğitime katkı sunarken aynı zamanda bilimsel toplantılar, eğitimler ve nitelikli yayınlarla ülkesine, bölgesine ve tüm insanlığa değer katmaya çalışmaktadır.

Trakya Üniversitesi olarak, bu yılın kuruluşumuzun 40. yılı olması dolayısıyla her alanda pek çok bilimsel çalışma ve araştırmaya imza atmaktayız. Sosyal Bilimler Enstitümüz de üniversitemizin kuruluşunun 40. yıl etkinlikleri kapsamında hazırladığı "Balkanlarda Siyasal, Kültürel ve Ekonomik Gelişmeler" adlı kitap ile bilim camiasına önemli bir katkı sunmaktadır.

Bu kitapta Türkiye'nin yanı sıra Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Yunanistan ve Bulgaristan'dan 18 farklı kurumda görev yapan alanında birbirinden değerli 35 araştırmacının Balkanları siyasal, kültürel ve ekonomik açıdan ele aldığı çalışmaları yer almaktadır.

Sosyal Bilimler alanında yapılacak çalışmalara önemli katkılar sunacağına inandığımız bu değerli çalışmanın ortaya çıkmasında ve bizlere ulaşmasında emeği geçen Editörler Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Dr. Öğr. Üyesi Levent Doğan, Müdür Yardımcısı Dr. Öğr. Üyesi Sedef Zeyrekli Yaş ve Öğr. Gör. Müge Atakan ile tüm araştırmacılarımıza ve yazarlarımıza teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Erhan TABAKOĞLU
Trakya Üniversitesi Rektörü

OSMANLI DEVLETİ ZAMANINDA BALKANLARDA KALPAZANLIK FAALİYETLERİ VE UYGULANAN MÜEYYİDELER

Betül TEZCAN[*]

GİRİŞ

Her devlette olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de devletleşmenin önemli göstergelerinden ve gereklerinden biri kuşkusuz kurumlardır. Öyle ki devlet bünyesinde, çeşitli alanlarda pek çok müessese teşkil edilmiş ve hizmete girmiştir. Bu anlamda ilk başta akla askerî ve siyasî teşkilata dair kurumlar gelmektedir. Ancak, bir devleti ayakta tutan temel unsurlardan birinin ekonomi veya maliye olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu alanda hizmet veren yapıların önemi daha iyi anlaşılır.

Osmanlı Devleti'nde iktisadî ilişkilerin sürekliliğini sağlamak mühim bir mesele olmuştur. İktisadî hayata etki eden önemli bir husus ise, para politikasıdır. Devlet; piyasanın sikke ihtiyacına cevap vermek ve bir anlamda da hâkimiyetini göstermek üzere pek çok yerde sikke basma faaliyeti yürütmüş, bunun için darphaneler inşa etmiştir. Osmanlı Devleti'nde; merkezden uzak yerlerde, maden yataklarına yakın alanlarda veya önemli bazı bölgelerde, piyasanın para arzını karşılayacak nitelik ve nicelikte darphane açıldığı bilinmektedir.[1] Bu darphanelerde sikke darbının İstanbul'dan gönderilen emirlere, belirlenen kaidelere göre gerçekleşmesi önem arz etmiştir. Ancak pek çok kez, söz konusu sikke basma faaliyeti; gerek bazı darphane görevlileri gerekse kalpazan olarak ifade edilen ve kalp sikke basmak suretiyle piyasaya bozuk sikke süren kişiler tarafından suistimale uğramıştır. Bu bağlamda, devletin, sayıca fazla darphanesi bulunan Balkan coğrafyasında da kalpazanlık faaliyetleri ile uğraştığı bir gerçektir.

Kalpazanlık, sahte veya taklit sikke yapma işi olup bu işi yapanlara ise kalpazan denilmektedir.[2] Kalp akçe yapan, sahtekâr manalarındaki kallap terimi de kalpazanları karşılamak üzere kullanılır.[3]

Kalp sikke; altın sikkelerin içerisindeki diğer madenlerin miktar ve oranı ile gümüş sikkeler içerisindeki bakırın miktar ve oranının belirlenenden farklı olması

[*] Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, btezcan@ybu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7524-6334.

[1] Halil Sahillioğlu, "Darphâne", *DİA,*Cilt 8, İstanbul 1993, 501-505, s. 502.

[2] Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317, s. 1078.

[3] a.g.e., s. 1077.

suretiyle basılırdı. Bir diğer deyişle bu faaliyet sikkelerin, içerisindeki daha değerli olan maden miktar ve oranının azaltılarak basılması anlamına gelmektedir. Bunun haricinde çeşitli kırpma operasyonları da sikkeleri kalp hâle getirirdi. Bu uygulamalar, sikkelerin hem ağırlığını hem de muhtevasını etkiler, dolayısıyla piyasada bozuk sikkelerin tedavülü manası taşırdı. Bu ise kuşkusuz alım-satım dengesini etkileyen, yalnız bununla da sınırlı kalmayıp güven problemine yol açarak halkın üzerinde psikolojik tesirler bırakan bir husus olmuştur. Elbette bu tarz sonuçlar doğuran kalp faaliyetlerinin çeşitli sebepleri söz konusudur. Bunların başında da kişilerin daha çok kazanç sağlama arzusu yatmaktadır. Madenî sikkelerin varlık gösterdiği dönemlerde sikke basmanın gelir sağlayan bir alan olması ve basılan sikkelerin değerli madenlerden imal edilmiş olması dolayısıyla da gerçek bir değerinin bulunması bu alana, yolsuzluk yapmaya meyilli kişilerin dikkatini çekmeye sebep oluşturmuştur.

Çalışmada, Balkan coğrafyasında cereyan eden kalpazanlık faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nde bu faaliyetlere karşılık uygulanmış çeşitli cezalar başta mühimme kayıtları olmak üzere bazı arşiv kayıtları ışığında değerlendirilmiştir. Kullanılan evraklar daha ziyade mühimme kayıtları olduğundan; gerek kalpazanlık faaliyetinin mahiyeti ve faillerini, gerekse uygulanan veya kararı verilen müeyyideleri tespit etmek mümkün olmuştur.

1. BALKANLARDAKİ KALPAZANLAR VE KALPAZANLIK FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti piyasalarda tedavül eden sikkelerin denkliğini önemsemiş, dolayısıyla bunların belirlediği standarda uygun olarak darphanelerde basılması sağlamaya özen göstermiştir. Ancak sikkeler piyasaya çıktıktan sonra kırpılma, kırkılma gibi eylemler neticesinde deformasyona uğratılarak ayar ve ağırlıklarında bozulmalar olası bir durum olmuştur. Bununla beraber, madenî paraların gerçek bir değere sahip olması nedeniyle cazip bir mecra olması, tedavülü, sahte/kalp sikke basmak suretiyle piyasaya müdahale etmek isteyen ve bu yolla gelir sağlamak arzusunda olan onlarca kalpazanın suiistimaline açık bir alan haline getirmiştir. Bu manada; gerek Balkanlar gerek Anadolu ve diğer Osmanlı coğrafyaları yerli ve yabancı pek çok kalpazanın faaliyet sahası olmuştur. Mühimme kayıtlarının birçoğunda isim isim karşımıza çıkan bu şahıslar, para piyasalarının önemli aktörleridir. Çünkü, piyasalardaki para dengesi bu şahısların yürüttüğü faaliyetlerle doğrudan ilintilidir. Devlet bir taraftan kendi resmî kurumlarında sikkelerin doğru ayar ve ağırlıkta basılmasını kontrol edip sağlamaya çalışırken diğer taraftan piyasada kalpazanların faaliyetlerine mani olmak için uğraşmıştır. Aşağıdaki başlıklar altında bu şahısların arşiv vesikasına yansımış isim ve unvanlarından hareketle kimlikleri ve piyasaya ve dolayısıyla para politikalarına kalp faaliyetleri

ile yaptıkları etkiler izah edilmiştir. Ayrıca, kalp sikke işinde kullanılan alet ve edevat meselenin teknik boyutu hakkında önemli ipuçları sunması dolayısıyla, tespit edilebildiği kadarıyla ifade edilmiştir.

1.1. Kalpazanların Kimlik ve Meslekleri

Bu başlık tespit edilirken yapılacak ilk iş kuşkusuz kimlik ayrımının neye göre belirleneceğinin cevabını bulmaktı. Çünkü kalpazanları dinî kimlikleri üzerinden değerlendirmek coğrafi faktörleri göz ardı etmeye sebep olabilirdi. Bununla birlikte yine yerli ve yabancı ayrımı üzerinden meseleye bakmanın da dinî kimlikleri izah ederken karışıklığa mahal verebileceği endişesi söz konusu oldu. Bunlara ilave olarak siviller ve resmî görevlilerin de sikke darbıyla ne denli alakalı bir meslekle iştigal ettiğinin kalp sikke meselesini etkileyen unsurlardan biri olduğu düşünülmektedir. Çünkü tedavüle kalp sikke sürmek ticarî bazı beceriler yanında sikkeler konusunda teknik bilgi gerektirmektedir. Tüm bu düşünceler ışığında; kimlik konusunu kendi içerisinde bir tasnifle değerlendirmenin uygun ve mümkün olduğu kanaati doğdu. Dolayısıyla buna binaen, kalpazanların kimlikleri izah edilirken; başta resmî kurumlarda görevli şahıslar, sonrasında yine diğer meslek erbabı kimseler değerlendirildi. Çünkü kalpazanlık faaliyetlerinin yalnız halk veya siviller tarafından icra edilmediği ifade edilmelidir. Kimlik konusu içerisinde Balkan coğrafyasında kalp faaliyetine katılan etnik bazı unsurlar, yerli ve yabancı kalpazanlar da izah edilmiştir.

1.1.1. Darphane Çalışanları

Osmanlı Devleti, darphanelerinde basılacak sikkelerin, karar verdiği ayar ve ağırlıkta olması hususunu önemsemiş, bunun için mücadele vermiştir. Bu durum, kalp faaliyetinin resmî kurumlar hüviyetindeki darphanelerde de cereyan ettiğini göstermektedir. Nitekim; Balkan coğrafyasında yer alan pek çok darphanenin kalp faaliyetine sahne olduğu görülmektedir. Örneğin; 1564'te Üsküp'te basılan bazı sikkelerin kalp oldukları tespit edilince dikkatler, teknik işlerde sorumlu olan darphane personeline ve dolayısıyla en başta da, sikkelerin sahihliğinden ve uygun ayarda basılmalarından sorumlu olan sahib-i ayarlara çevrilmiş ve mesul görülen sahib-i ayar İstanbul'a istenmiştir.[4]

Kalpazanlıkla ilgili olarak yeri geldikçe tekrar edilecek bir husus bunun bir ekip veya çete işi olduğudur, dolayısıyla ister aynı meslek gurubundan ister farklı alanlardan olsun, birden fazla kişinin kalp faaliyetine katılarak bu işi organize bir

[4] BOA, *A.DVNSMHM.d.* 6/140. Üsküp, Novabırda ve diğer bazı darphane sikkelerini taklit eden kalpazanların tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi hakkında bkz.: BOA, *A.DVNSMHM.d.* 6/508.

şekilde ifa ettiği belirtilebilir. Darphane çalışanlarının karıştığı Üsküp'te cereyan eden bir kalpazanlık örneği, kadınların da bu faaliyette bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. 1578'de, Üsküp Darphanesinde emin olan Cafer, Kirlioğlu Mehmed, Hacı Ali, Yahudi Sefer ve Arslan'ın ve diğer darphane hizmetkârlarının kalpazan olmaları ve ellerinde kalp akçe bulundurmaları nedeniyle, Hüseyin Çavuş geldiğinde ev ve dükkânlarının yoklanması, bulunan kalp sikkelerin mühürlenerek gönderilmesi istenmiştir. Bununla beraber; sabık sahib-i ayarın eşi tarafından emanet konulan yedi kese kuruş, kehle veya akçe olarak bulunanlar da istenmiştir.[5] Aynı şekilde 1594 yılında Selanik ve Kratova kadıları ile Sol Ulufeciler Ağası Ahmed'e gönderilen hükümde anlatılan kalpazanlık hadisesi de darphanelerin kalp faaliyetlerine sahne oluşunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Buna göre; çarşılarda dolaşan akçelerin kalp ve ayarlarının bozuk olduğu, anlaşılmış, sikkelerin Üsküp ve Kratova darphanelerinde basıldığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine, Kratova kadısı görevden alınarak Kratova Darphanesi'nin basılması ve kalp sikke ve kehlelerin mühürlenerek İstanbul'a gönderilmesi, bu faaliyete karışmış darphane görevlilerinin de cezalandırılmasına karar verilmiştir. Kalp faaliyetinde; bir dirhem gümüşten sekiz akçe basılması kararına rağmen, on iki, on üç akçe basıldığı görülmüştür.[6]

Osmanlı darphane çalışanları; darphane içi çalışanlar ve darphane dışı çalışanlar şeklinde tasnif edilir. Sahillioğlu darphane dışında çalışan personelin, gümüş yasakçı ve arayıcıları ve darphane sarrafları olduğunu belirtir. Buna göre, bu grupta olanlar sikke aslında darp faaliyeti ile (teknik anlamda) ilgileri azdı. Gümüş arayıcıları para sisteminin muhafazasına etki ederler ve hem meskuk hem külçe haldeki değerli madenlerin memleket dışına kaçırılmasına engel olurlardı.[7] Her ne kadar darphanede sikke basımında etkinlikleri olmasa da, Balkanlardaki kalpazanlık eylemlerine iştirak etmiş olan gerek üst kademe gerek herhangi bir işle vazifeli olan darphane çalışanlarının tespitinde gümüş arayıcılarının etkin olması görevlerinin ne denli önemli olduğunu ve etki alanını göstermektedir. Bu bağlamda, Selanik beyine ve kadısına yazılan hükümde, 1582'de gümüş arayıcı Hüseyin'in, Sidrekapısı Darphanesi'nde çalışan Krinol Buci'nin kalpazan olduğunu bildirdiği ifade

[5] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 35/698. Tırhala beyine ve kadısına, Yenişehir ile Fener kadılarına gönderilen 1573 tarihli hükümde, örgütlü bir kalp faaliyeti içerisinde kadınların da yer aldığı görülür. BOA, *A.DVNSMHM.d.* 22/326.

[6] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 72/597.

[7] Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1958, s. 248.

edilmiştir. Şahitlerin beyanı alınıp gerekli incelemelerin yapılması üzerine suçu sabit olursa hapsedilmesi hususunda karar verilmiştir.[8]

Kalp faaliyetleri ile ilgili ihbarların soruşturmaların başlatılması için önemli bir aşama olduğu belirtilmelidir. Bu manada gerek darphane içi gerek darphane dışı çalışanların kalp eylemine iştirak ettiğine dair gelen ihbarların, ciddi bir şekilde değerlendirildiği görülmektedir. Mesela, Üsküp beyi ve kadısına gönderilen 1582 tarihli hükümde, Tophane Emini Recep ve sahib-i ayar Mehmed'in kalpazanlığına dair ihbar alındığı belirtilmiştir. Daha önce, gümüş yasakçısı Emrullah'ın kalpazanlığına dair şahitlik eden pek çok ismin olması üzerine kalpazanlığının tespit edildiği ve buna göre ceza verildiği belirtilmiş, aynı şekilde Recep ve Mehmed'in de araştırılarak kalpazan oldukları tespit edilirse buna göre ceza verilmesi istenmiştir.[9]

1.1.2. Madenler ve Simkeşhanelerde Çalışanlar

Osmanlı kurumları içerisinde, sikke darbına ve darphane inşasına etkileri bakımından madenlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Osmanlı idaresi altındaki Balkan coğrafyasında Sidrekapısı, Novabırda, Kratova gibi pek çok yerde değerli maden yatakları bulunduğu bilinmektedir.[10] Nitekim Osmanlı idaresi ile birlikte bölgede yeni maden ocakları açılmış, madencilik faaliyetlerinde artış olmuştur.[11] Balkanlardaki pek çok darphanenin de maden yataklarına yakın mahallerde açılmış olması, maden alanlarının önemini teyit eder niteliktedir. Dolayısıyla madenlerin kalp faaliyetleri için de mühim bir alan olduğunu belirtmek gerekir. Hatta bu durum önemli bir boyuta ulaşarak devletin bölge kadısına hüküm göndererek müdahale etmek zorunda kaldığı bir mesele haline gelmiştir. Buna göre; 1577'de Üsküp'teki madenlerde kalp sikkeler kesilip piyasaya sürüldüğü öğrenilmiş, bunun üzerine meskuk (sikkelenmiş) ve kehle altın ve gümüşlerden bir miktar alınıp bir keseye konularak görevli çavuşla birlikte İstanbul'a gönderilmesi, bununla birlikte kalpazanların da İstanbul'a yollanması istenmiştir.[12] 1594 yılında da Üsküp ve Novabırda madenlerinin kalp faaliyetine sahne olduğu görülmektedir. Bunun

[8] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/154. 1579'da Üsküp, Novabırda ve Blasnice kadılarına gönderilen hükümde, gümüş arayıcı Ali'nin birkaç kişinin kalpazan olduğunu bildirdiği yazılmıştır. BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 39/43. Gümüş arayıcı olmayan mahallerde kuyumcuların gümüş veya altın eşyaları kalp olarak işlemelerine de mani olunmaya çalışılmıştır. Nitekim Delvine Kazası'nda kuyumcuların işlediği eşyaların kalp olduğu belirlenmiş ve bunun önüne geçilmek istenmiştir. BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 80/131.

[9] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/444.

[10] Erdem Saka, "Anadolu ve Rumeli Gümüş Madenleri (1453-1789)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* Cilt 6, Sayı 2, 2019, 1060-1084, s. 1064, 1077-1080.

[11] Halil İnalcık, "Rumeli", *DİA,* Cilt 35, İstanbul 2008, 232-235, s. 234.

[12] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 33/171.

üzerine darphanedeki sikkelerin toplanması, bozuk ayarlı olanların ve bunların darbında sorumlu olanların tespit edilmesi hususunda emir çıkarılmıştır.[13]

Balkanlarda, kalp sikke basma hareketlerinden simkeşhânelerin de etkilendiği görülmektedir. Kandiye muhafız ve kadısına 1709'da gönderilen hükümde, simkeşhâneden, bu hükmün çıktığı tarihte üçü hapiste olan altı Yahudinin kalpazan ve koltukçularla birlik olup bazı işler yaptıkları ve dışarıya satış yaparak simkeşhâneyi zarara uğrattıkları belirtilerek sürgün edilmelerine karar verilmiştir.[14]

1.1.3. Kuyumcular, Sarraflar vb. Meslek Erbabı

Kalp faaliyetine katılan kişilerin başta, teknik bir iş olan sikke darbıyla yakından alakalı bir işle meşgul olan çeşitli meslek erbabı oldukları ifade edilmelidir. Bu açıdan ilk olarak kuyumcu esnafından kişilerin kalpazanlık yaptıkları hususuna değinmek icap etmektedir. Kuyumcuların, hem değerli madenlerden meslekleri gereği daha iyi anlamaları hem de sosyal ve ticarî ağları dolayısıyla kalp işinde oldukça aktif şekilde rol oynadıkları ifade edilebilir. Bununla birlikte, Osmanlı topraklarında yabancı sikkeler taklit ederek kalpazanlık yaptığı bildirilen yabancı kuyumcular da olmuştur. Sikke darbının gelir getiren bir iş olması, başka bir ifade ile kolay yoldan para kazanma arzusu bulunan insanlar için değerli madenlerle uğraşmak çoğu zaman cazip bir alan olmuştur. Yerli ve yabancı pek çok kalpazan değerli madenle basılan sikkelerin piyasadaki kıymetinden bu suretle istifade etmek istemiştir.

Genelde kuyumculuk gibi işleri gayrimüslimlerin yaptığı düşünülürse, kalpazanlık faaliyetinde de gayrimüslimlerin doğrudan bulunduklarını düşünmek zor olmayacaktır. Bunun bir örneğine, 1578'de Prizren beyine ve kadısına gönderilen hükümde rastlanmıştır. Prizren'de Yahod isimli bir kuyumcunun kallap olduğu bilgisi alınmış ve bunun üzerine meselenin teftişine karar verilmiştir. Şayet suçu sabit olursa, ele geçirilip kallap aletleri ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.[15] 1582'de Rusçuk'ta İbrahim ve Mahmud isimli kuyumcuların kuruş, şahi ve akçe keserek kalpazanlık yaptığına dair kayıt, kuyumculuk işinde Müslümanların da yer aldığını ve aynı zamanda kallaplığa da karıştığını örneklemesi bakımından önemlidir.[16]

---

[13] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 72/133.
[14] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 116/840.
[15] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 34/273. 1580'de Ohri'de kuyumcu Gorgi'nin kalpazanlığı ve yakalanıp kalp aletleri ve kalp sikkeleri ile İstanbul'a gönderilmesi hakkında bkz.: BOA, *A.DVNSMHM.d,* 39/606.
[16] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 48/244.

Balkanlarda yalnız yerli kuyumcuların değil, yabancı uyruklu olanların da kalp faaliyetine katıldığı görülmektedir. Osmanlı coğrafyasında yabancı kalpazanlar daha ziyade ticaret gayesiyle bulunup tüccar kisvesi altında kalp faaliyeti yürütürlerdi.[17] Osmanlı coğrafyasındaki yabancı kalpazanlarla ilgili uygulamaların, uluslararası siyasete dair de önemli ipuçları verdiğini belirtmek gerekir. Nitekim her ne kadar çalışılan dönemin dışında da olsa, 1802'de Bosna'nın Livno Kasabasında Venedikli bir kuyumcunun Nemçe (Avusturya) sikkelerini taklit ederek kalpazanlık faaliyeti yürüttüğü ve bu sebeple, yakalanarak Dalmaçya generaline teslimi istendiği, ancak öncelikle meselenin tahkik edilmesine dair bir hüküm mevcuttur. Nemçe maslahatgüzarının yazdığı dilekçede, "Dalmaçya Eyaleti ile sınır komşusu olan Bosna'ya bağlı Livno Kasabası'nda sekiz on aydır ikamet eden Venedikli bir kuyumcunun burada Nemçe sikkelerinden oniki krayçarlık sikkesini taklit ettiği ve şahsın iadesinin istendiği" belirtilmiştir. Bu talepler üzerine, devlet öncelikle meselenin tetkikini ve şahsın gerçekten bu işle meşgul olup olmadığını tespit etmeye yönelik araştırma yapılmasına karar vermiştir.[18] Zaten kalpazanlıkla ilgili herhangi bir iddia veya şüphe gündeme geldiğinde, öncelikle araştırma ve soruşturma faaliyeti yürütülür, bunun için görevliler tayin edilirdi.

Edirne'deki bir hadise gerek birden fazla şahsın eylemine işaret etmesi gerek bunların farklı etnik ve dinî mensubiyeti bulunduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Üstelik sarrafların da bu tarz eylemlere katıldığını ortaya koymaktadır. Öyle ki; 1691'de Sarraf Yako ve Yasef isimli Yahudiler, Çizmeci Usta Yani, Sarraf Manol, Canberd ve Kosti isimli zımmiler ve Mustafa'nın darphanede basılmış sahih mangırları almayıp almayıp bu suretle ihtilal çıkardıkları ifade edilmiştir. Şahısların kürek çekmekle cezalandırıldığı görülmektedir.[19]

Kuyumculuk, sarraflık gibi meslekler haricinde teknik bilgi gerektiren bir işle meşgul olup kalp faaliyetine katılmış bir diğer meslek grubu da kimyagerliktir. Balkan coğrafyasında kalpazanlıkla uğraşmış kimyagerlere rastlanmış olması, ilmî bilgilerin yolsuzluklarda da kullanılmış olmasını göstermesi bakımından dikkate değer bir durumdur. 1697'de Gelibolu naibine gönderilen hüküm, kimyager Ali'nin evinde altın işleyerek sahte sikke yaptığını ve yakalanması emrine dairdir. Ali'nin

[17] Muharrem Öztel, "Osmanlı Devleti'nde Madeni ve Kâğıt Para Kalpazanlığında Yabancıların ve Yabancı Ülkelerin Rolü (1818-1923)", *Belleten,* Cilt 83, Sayı 296, 173-200, s. 174.
[18] BOA*, C.HR.,* 69/3426.
[19] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 102/147.

yakalanıp evinin aranması ve kalpazanlığına dair bulunan eşya ve sikkelerle Edirne'ye gönderilmesi istenmiştir.[20]

1.1.4. Demirciler

Kalp faaliyetine katılan şahısların birçoğunun, teknik işlerle meşgul olan, dolayısıyla maden işlemek, bunlara şekil vermek hususunda maharetleri bulunan kişiler olduğu bu noktada da tekrar edilebilir. Sert madenleri işleyerek şekil veren ve dolayısıyla madenin dilinden anlamayı gerektiren farklı meslek grupları içerisinden kalpazanlar türemiştir. Bu meslek dallarından biri de demirciliktir. Zira demircilerin, hem bazı alet-edevatın yapımı hem de bunun için kullanılacak demirin işlenmesinde el becerilerinin bulunması onları teknik bir konu olan kalp sikke işinde bir adım önde tutmaktadır. Dolayısıyla Balkan coğrafyasında rastlanan kalp faaliyetlerinde demircilerin de etkin olduğu görülür. Nitekim; 1565 tarihinde Alacahisar kadısına gönderilen hükümde, kendisinde kalp akçe ve altın görüldüğü ve kalpazan olduğu hakkında iddialar ortaya çıkınca eşyaları aranan ve ele geçirilen bazı eşyaları kalp sikke yapımında kullandığı anlaşılan çingene Mustafa'nın demirci lakaplı olduğu görülmektedir.[21]

Sikke işi ile alakalı olmayan bir işle meşgul olup kalpazanlığa karışmış onlarca isim de zikredilebilir. Bunlardan en dikkat çekicilerini Edirne kadısına hitaben yazılan emirden çıkarmak mümkündür. Buna göre; kalpazanlığa karışan kişiler içinde; Arpa Kervan Saray civarında sakin olan çilingir Hızır, Tahte'l-kala civarında Çörekçizade tarafından yaptırılan caminin müezzini Yusuf, Kasım Paşa Hamamı civarında Telci Yeniçeri ve Üç Şerefeli Medrese ardında imam evine bitişik olan Kapucu Ahmed ve Nişancı Paşa şeyhi ve imamı olan Süleyman Çelebi ve Kayınhor karyesinde sakin eser çingene ve Çirmen kazasına tabii Emeçlü karyesinde sakin Kopuzcu Ali bulunmaktadır. Edirne kadısına, kallapları bulup yakalayarak Silahdar Pir Budak'a teslim etmesi, bunun için yeterli sayıda adam görevlendirmesi buyrulmuştur.[22] Hüküm yalnız kimlik ve meslek bakımından farklı kalpazanlara işaret etmekle de kalmayıp aynı zamanda şehir tarihi ve yerleşim ile de ilgili önemli bilgi ve ipuçları sunmaktadır. Görüldüğü üzere; kalpazanlar arasında dinî hizmet görenler de mevcuttur. Bu durumda kalpazanlığın, her kesimden insanın tevessül ettiği bir mecra olduğunu ifade etmek mümkündür. Benzer şekilde, Nevrekop kadısına gönderilen 1593 tarihli hüküm, hem Müslümanların hem de zımmilerin kalp akçe ve kuruş keserek kalpazanlık faaliyetine katıldığını göstermesi bakımından

[20] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 109/8.
[21] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 5/208.
[22] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/88.

önemlidir.[23] 1614 yılında Malkara'da kuruş, altın ve şahi keserek kalpazanlıkla uğraştığı imam-hatip ve diğer bazı ileri gelenlerce bildirilen Mehmed'in de imam olduğu anlaşılmaktadır.[24]

1.1.5. Çingeneler

Balkanlardaki kalp sikke faaliyetleri içerisinde önemli sayılabilecek çoğunlukta çingenelerin adı geçmektedir. Mesela yukarıda bahsi geçen ve demirci olduğu bilinen Mustafa isimli bir şahsın çingene olduğu bilgisi de kayıtlara geçilmiştir.[25] Buna ilaveten; 1576'da Selanik kadısına gönderilen hükümde kalpazanlıkla ilgili bir soruşturma esnasında çingenelerin panayırlara dağılmış olduğu ve şehre döndüklerinde teftiş edilmeleri ve kallap olanların yani kalpazanlıkla uğraşanların tespit edilmesi istenmiştir.[26]

Kalpazan olan çingenelerin tespiti derhal yakalandıkları anlamına da gelmemektedir. Çünkü bireysel olabildiği gibi kimi zaman bir örgüt işi de olan kalpazanlıkta muhtemelen bir haberleşme ağının kurulduğu düşünülmektedir. Zira kimi zaman kalpazan olan isimler derhal yakalanmış değildir. Kalpazan olduğu haberi alınmış isimlerin ele geçirilmeleri için çeşitli emirler çıkarılırdı. Nitekim, çingene taifesinden olduğu bildirilen Durali isimli kalpazanın ele geçirilip sol ulufecilerden olan Subaşı Mehmed'e teslim edilerek gönderilmesi Rumeli kadısından istenmiştir.[27]

Çingenelerin kalp sikke işinde bu denli anılıyor olması, Balkanlardaki Osmanlı toplum yapısına dair önemli bir ipucu sunmaktadır. Osmanlı toplumu içerisinde çingenelerin belirli bir meslek veya mekânları bulunmayıp, bulunanları ise geçici özellik gösterirdi.[28] Ancak bununla birlikte, Çingenelerin, demircilik, maden işlemeciliği gibi işlerde mahir olmaları sebebiyle kalpazanlık faaliyetlerine iştirak ettikleri ifade edilebilir.[29] Tabi onların bu maharetlerini yalnız kalpazanlık sahasında gösterdikleri iddia edilemez. Osmanlı Devleti'nde ordu ve donanmanın ihtiyaçlarını

---

[23] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 70/75.
[24] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 80/171.
[25] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 5/208.
[26] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 28/750. 1576'da Sidrekapısı Darphanesi'nde basılan sikkelerin kalplarının yapılmış olması dolayısıyla kalpazanların çingeneler arasında aranıp hapsedilmesi emri hakkında bkz.: BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 28/34.
[27] BOA*, A.DVNSMHM.d., 36*/275.
[28] İsmail Altınöz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingenelerin Sosyo-Ekonomik Yapıları", *OTAM*, Sayı 48, Güz 2020, 1-34, s. 4.
[29] Orhan Kılıç, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı*, Cilt 3, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, 180-187, s. 183.

karşılamak üzere yapılan çeşitli işlerde, zahire ve erzak taşımada, gemi inşasında, kale, hisar, cami gibi yerlerin tamirinde çingenelerden istifade edilmiştir.[30]

Osmanlı belgelerinde çingeneleri tarif ederken kullanılan terimlerden birinin de kıpti olduğu kabul edilmektedir.[31] 1722'de Misivri'de bulunan kıpti kalpazanın itirafçı olup kallaplık öğrendiği kişiyi ihbar etmesi de önemli bir detaydır. Ayrıca kalp faaliyeti esnasında, altın üzerine cedid altının sikkesini nasıl nakşettiğini ve yaldızladığını da etraflıca anlatmıştır.[32]

1.1.6. Diğer Kalpazanlar

Kalpazanlığa dair bazı evrak veya mühimme kaydı içerisinde, bu suça iştirak eden pek çok kişinin adı geçse de, görevleri veya meslekleri belirtilmemiştir. Yani kimlik konusunda isimlendirmelerden veya mensubu olduğu dini gösterir ifadelerden başka veri olmayıp bunun da yalnız dinî hüviyetleri tespit edilebilme imkânı sunduğu söylenebilir. Mesela; 1573'te Selanik kadısına çıkarılan hükümde, suçları sabi görülürse hapisle cezalandırılmaları salık verilen Arslan oğlu Karşuk ve Semayel Baruh adlı Yahudilerin hangi mesleği icra ettiği yazılmamıştır.[33] Aynı tarihte, Novabırda kadısına verilmiş hükümde, kürek çekme cezası verilen zımmilerin isimleri zikredilirken ne işle uğraştıkları belirtilmemiştir.[34] Rodosçuk ve İnecik'te kalpazanlık yapan ve Müslüman olduğu anlaşılan şahıslar ile ilgili de meslek veya iş bilgisi kaydedilmediği görülmektedir.[35]

Daha önce de ifade edildiği üzere, bir örgütlenme veya çete işi olan kalpazanlıkta elebaşı konumunda birinin olduğu, onun haricinde pek çok kalpazanın bu örgütlenme bünyesinde faaliyet gösterdiği ifade edilebilir. Öyle ki 1583'te Üsküp'te kalpazan sayısının çoğaldığı ve bunların reisinin Mahmud Çavuş olduğu

---

[30] Emine Dingeç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, Aralık 2009, 33-46, s. 41.

[31] Faika Çelik, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneleri/Romanları Çalışmak ya da İğneyle Kuyu Kazmak", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 2, Sayı 18, 249-266, s. 250. Ayrıca bkz: Emine Dingeç, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2004, s. 1-2.

[32] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 130/1249.

[33] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 21/720. Selanik'te piyasaya kalp sikke süren Yahudiler ve zımmilerin de meslek bilgileri kaydedilmemiştir. BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 6/1135.

[34] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 22/14. Şahbaz ve oğlu Kara Ali ve Deli Tuna gibi kalpazanlar için de aynı durum geçerli olup meslek veya iş bilgileri kaydedilmemiştir. Bkz.: BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 85/678.

[35] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/819.

tespit edilmiştir.[36] Kalpazanların kalp faaliyetini yürütürken bireysel hareket etmeyip bir örgüt, çete veya grup içerisinde faaliyet sürdürmesi muhtemel ki eylemin çok daha kolay gerçekleşmesini sağlamaktaydı. Çünkü yalnız hareket etmek kalpazanlar açısından çoğu zaman devlete karşı daha savunmasız kalmak demekti. Faaliyetin, örgütlü bir eylem olarak ifa edilmesinin kalpazanlara, daha sistematik bir yöntem sağladığı gibi, iletişim ve ulaşım ağları bakımından daha fazla alana yayılma imkânı sunduğu da düşünülmektedir. Bu bağlamda devlet, yakalama emirlerini çıkarırken örgütlü veya ortaklı bir kalpazanlık olduğu şüphesi veya ihbarıyla hareket ettiğinde, ortakların, destek verenlerin de yakalanmasını veya faaliyetlerinin engellenmesini isterdi.[37] Bu kalpazan örgütlenmeleri içerisinde kalp sikkeler yapanlar ve bunları piyasaya çıkaranlar olmak üzere çeşitli iş kollarına ayrılmış üyeler bulunduğu ifade edilebilir.[38]

Kalpazanların çoğu zaman mesleklerinin kayıtlara yansımaması gibi, kimliklerine işaret eden herhangi bir ifade de belgelerde yer almamaktadır. Yani evraktan bir kalp faaliyetinin olduğunu, ancak henüz faaliyeti kimlerin yürüttüğünün araştırma ve soruşturma aşamasında bulunduğunu anlamak mümkündür. Şüphe, ihbar vb. üzerine kalpazanlığın vaki olduğu tespit edilerek tetkikin gerekliliğine karar verildiği anlaşılmaktadır. Henüz suçlular belli olmadığı için bireysel veya toplu kimlik tespitinden alıkoyan bu gibi durumlarda, sözü geçen bölgelerde bireysel veya örgütlü bir faaliyetin tespitinin tüm bölge halkının/ahalinin teftişi ile sağlanmasına karar verildiği anlaşılmaktadır. Bu teftiş, topluca bir faaliyet yapıldığı şüphesinin daha baskın olduğu zamanlarda kuşkusuz çok daha büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Balkanlardaki kalp sikke faaliyetlerine istinaden, kalpazanların tespitine dair, genel hükümler gönderildiği ve ahalinin bu anlamda teftişinin sağlandığı ve konuyla ilgili bilgisinin böylece alındığı belirtilmelidir. 1689'da Bihlişte'ye bağlı bir köyde, darphaneler açıp kalp sikke kestiği öğrenilen kalpazanların yakalanması ve bunun için ahalinin araştırılması ile ilgili, haydut teftişine memur olan Recep Usta'ya gönderilen hüküm, kalp meselesinin ne denli ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir.[39] 1690 tarihli bir hüküm de, kalp sikkelerle ilgili olarak teftiş işlemlerinin Balkanların birçok bölgesinde hassasiyetle yürütüldüğünü ifade etmektedir. Buna göre; Cuma, Florina, Manastır, Görice, Kolonya, Opar, Koniçe, Bihlişte, Horpişte, Kesriye ve Nasliç gibi yerlerde kalp mangır kesilip ayrıca sikke kazınarak yirmi otuz kuruşa satılmaktaydı. Tüccarlar ve serhad leventleri mangır

[36] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/796.
[37] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 29/435; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 6/1135; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 24/870.
[38] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 6/1135.
[39] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 98/912.

bozmaya buralara gelmekteydi. Bilmeden elinde sikke-i hümayuna uymayan sikke ile mangır olanların mangırlarının eritilip bakırının sahibine teslim edilmesi, kalpazanlık yapanların, yani elinde bu tarz mangırı bilinçli ve haberli şekilde bulunduranların ise mangırlarının eritilip cezalandırılmasına karar verilmiştir.[40]

Önemli bir kalp faaliyetinin III. Selim döneminde cereyan ettiği görülmektedir. 1793 yılında Rumeli'nin bazı mahallerinde piyasaya sürülen yüzlük ve ikilik sikkelerin taklidi ile kalpazanlık faaliyetlerinin yaşandığı öğrenilmiştir. Bunun üzerine nakıs olan yüzlük ve ikilik sikkelerin revacı yasaklanması, herhangi bir mahalde bu tür faaliyetler yürütenler varsa tespit edilip ele geçirilmesi ve cezalarının verilmesi ile ilgili genel bir ferman çıkarılmıştır. Bu ferman belde ahalisi ve zabıtaların hazır bulunduğu Prevadi Kazası mahkemesinde okunmuştur. Buna istinaden her biri kazalarında kalpazan olmadığını, olursa İstanbul'a göndereceklerini belirtmişlerdir.[41] Söz konusu bu ferman Kili'ye de ulaşmış, orada da bu tarz kalpazanlar bulunmadığı bilgisine ulaşılmıştır.[42] Yüzlük ve ikilik kalp sikkelerle ilgili karar verilirken Rumeli'nin bazı mahallerinde, piyasada dolaşan sikkelerin halis ayar olmadığı, darphanede basılmayıp kalpazan işi olduğunun anlaşıldığı belirtilmiş, dolayısıyla kalp sikkelerin toplanması ve kalpazanların da yakalanması istenmiştir.[43] Bahsi geçen ferman ve muhatap aldığı alana bakıldığında, ciddi bir kalp faaliyetinin yürütüldüğünü anlamak zor değildir. Çünkü, bireysel bir kalpazanlığın dışında, hatta örgütlü ve yerel bir kalpazanlık faaliyetinin ötesinde, tüm Rumeli coğrafyasını bağlayan boyutta bir sahte sikke işi yapıldığı ifade edilebilir. Dolayısıyla yürütülen teftiş faaliyetinin de bundan kaynaklı olarak büyük çapta olduğunu belirtmek mümkündür.

1.2. Balkanlarda Kalp Faaliyetine Konu Olan Sikkelerin Piyasaya Etkisi

Kalp faaliyetine konu olan sikkeler elbette döneme göre farklılık arz edebilmektedir. Çünkü; piyasada etkin olan, tedavül aracı olarak tercih edilen sikkeler zamanla değişebilmekte, tedavülden kalkanlar olduğu gibi piyasaya yeni sürülenler de olabilmektedir. Dolayısıyla kalpazanlık faaliyetlerinde çeşitli sikke türleri ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca kalp sikke olarak kuşkusuz getirisi yüksek olabilecek sikkeler tercih edildiği de belirtilebilir. Bununla beraber, piyasadaki sikkelerin yani tedavüldeki sikkelerin çeşitli şekillerde kalp faaliyetine konu olduğu ifade edilmelidir. Bunlar genelde; ya ayarlarının değiştirilmesi ve bozuk ayarlı olarak basılması suretiyle ya da kırpılmak/kırkılmak ve ağırlıklarının azaltılması

[40] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 100/131.
[41] BOA, *AE.SSLM.III,* 48/2859.
[42] BOA, *AE.SSLM.III,* 48/2858.
[43] BOA, *C.DRB.*, 9/423.

yoluyla piyasaya sürülüyordu.[44] Bu bağlamda, kalp faaliyetine daha ziyade konu olan sikkelerin, XVI. asırda resmî mübadele aracı olan akçeler olduğu, bunun haricinde kuruş, şahi, altın gibi diğer sikke türlerinin de bulunduğu belirtilmelidir.[45]

Peki kalp sikkelerin veya kalp sikke faaliyetinin piyasaya nasıl bir etkisi olabilir? Kalpazanlık eylemi elbette gerçeğinden ayırt edilemeyecek kadar mahirce işlenmiş, darp edilmiş sahte veya taklit sikkelerin piyasada varlık göstermesi anlamı taşıdığı için, başta buna direkt maruz kalan halk nezdinde ciddi sorunlara yol açmaktaydı. Nitekim; piyasadaki sikkelerin sahte olup olmadığı konusunda endişelere yol açtığından, alış-verişte tedirgin ve güvensiz bir ortama zemin oluşturmaktaydı. Ticaret için önemli bir unsur olan madenî sikkelerin sahihliği, bir hükümranlık göstergesi olması ve piyasa arzını karşılaması bakımından oldukça önemliydi. Ancak kalpazanlık faaliyetlerinin artışı piyasada kalp sikkelerin dolaşması ve ticarî işlemlerde kullanımının yaygınlaşmasına neden olmakta, aynı zamanda sikkelerin resmî kur değerlerini etkileyerek rayicinin bozulmasına yol açmaktaydı.[46]

Kalp sikke hükmündeki sikkelerin bu kategoriye girmesi, içindeki değerli maden miktarı ve kalitesi ile doğrudan ilintilidir. Kalp sikkelerin Osmanlı piyasalarında varlığını tespit etmek şüphe ile başlayan bir sürecin sonucudur. Bu şüphe ile kalp olduğu düşünülen sikkeler incelenmek üzere merkeze gönderilirdi.[47] Şekil ve şemal olarak bu tarz sahte sikkeleri orijinallerinden ve sahih olanlardan ayırt etmek zor gibi görünse de, gerekli tahkik ve incelemeler sonucu, hem şekil hem muhteva olarak herhangi bir sorunu olup olmadığı tespit edilir, ayar ve ağırlıkları kontrol edilirdi. Kalpazanlıkla alakalı belgelerde bu içerik ve ağırlık durumu detaylarıyla belirtilmiş değildir.[48] Ancak kalp sikkesi yapılan sikkeler, bunlarda ne gibi bir sorun olduğu hususu kuşkusuz teknik bazı ifadelerle kayıt altına alınmış, bunların piyasadan toplanması, faillerinin buna göre gereği gibi cezalandırılması hususlarının önemle üzerinde durulmuştur. Yukarıda kalp sikke faillerinin anlatıldığı

---

[44] Kılıç, a.g.m., s. 181-182. Ayrıca bkz.: Faruk Akar, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Tedavül Eden Ayarı Bozuk (Kırkık) Akçelerin İktisadi Hayata Etkileri", *Kadim*, Sayı 2, Ekim 2021, 129-144, s. 133.

[45] Kılıç, a.g.m., s. 182.

[46] Akar, a.g.m., s. 133-134.

[47] Muharrem Öztel, "Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1808-1914): Kalpazanlığı ve Sahte Paranın Tedavülünü Besleyen Faktörler", *History Studies*, Cilt 10, Sayı 1, 2018, 197-221, s. 203-204.

[48] Elbette ayar ve ağırlık bakımından sikkelerin ne ölçüde olması gerektiğini, kalpazanların bu ölçüleri nasıl değiştirdiğini gösteren kayıtlar da mevcuttur. Bkz.: BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 72/597.

kısımda ifade edildiği üzere; bu tarz eylemler yalnız sivillerce işlenmiş olmayıp çoğu zaman resmî kurumlarda da cereyan ettiği için bu kurumlardan çıkmış kalp sikkelerin takibinin bir nebze daha mümkün olduğu ifade edilebilir. Çünkü İstanbul'a direkt ulaşabilen veya gönderilen bu tür sikkelerin uygun ayarda veya ağırlıkta basılıp basılmadıkları hususunda bir inceleme yapılırdı.

Osmanlı darphanelerinde sikke basımına başlanmadan önce, bu amaçla darphaneye alınmış madenler veya mamul olup sikke darbında yeniden kullanılacak sikkeler bir ayrıştırma işine tabi tutulurdu. Bu işlemle madenler birbirinden ayrıştırılır, miktar ve oranları belirlenirdi.[49] Ancak kimi zaman bu tarz işlemler yapılmayarak veya ihmal edilerek sikke darbına geçilmesi, kalp sikkeler oluşmasını gündeme getirirdi. Nitekim, 1564'te Üsküp'teki darphanede kal işlemi yapılmadığı, bu suretle sikke darbı yapıldığı anlaşılmıştır. İstanbul'a götürülüp teslim edilen sikkeler incelendiğinde altınların bozuk ayarlı olduğu, akçelerin safi gümüşten olmadığı tespit edilmiş, sahib-i ayarın hile yaparak görevini suiistimal ettiği kanaatine varılmıştır. Bunun üzerine, kesilen akçe ve altınlardan numune için bir miktar alınması ve sahib-i ayarın da görevli çavuşla İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.[50]

Osmanlı piyasalarında kalp sikkelerle ilgili haberler bölgede memur olan şahısların mektupları vasıtasıyla alınır ve meselenin teyidi ise halkın sorgulanması suretiyle sağlanırdı. Bu gibi durumlarda, piyasada yaygınlaşan kalp sikkeler türleri ile ifade edilirken, buna sebep olan durum da belirtilirdi. Nitekim; 1565'te Semendire Beyi'nin kuruş, penz gibi sikkelerin alışverişte kullanıldığını mektubunda bildirdiği anlaşılmaktadır. Halk da bunun sebebinin kalp akçelerin yaygınlık kazanması olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu kalp sikkelerin çoğalmasının Belgrad'da kurulan darphaneden kaynaklı olduğu, çıkan sikkelerin tedavülde kabul görmediği ve pek çok kalpazan bulunduğu iddia ve araştırmalar sonucu tespit edilmiştir.[51] Görüldüğü üzere, kalp sikkelerin varlığı piyasada başka sikkelerin revacına neden olmakta, Osmanlı sikkelerinin güvenilirliğini etkilemekte ve alış-verişte tercih edilmemesine zemin hazırlamaktaydı. Kaldı ki kalp sikkelerin varlığı ihtilal niteliğinde değerlendirilmekte, kalp faaliyeti olan bölge idarecilerine gönderilen hükümlerde, bu durumun Osmanlı piyasalarında, tedavülde, çarşı ve pazarlarda, fiyatlarda sorunlara yol açtığı üzerinde durulmaktadır. Mesela; Çirmen sancak beyi ve Hasköy Uzuncaovası kadısına gönderilen hükümde, Recep isimli kalpazanın kalp akçe sürerek vilayette sebep olduğu durum bu şekilde ifade

[49] Sahillioğlu, a.g.m., s. 504.
[50] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 6/140.
[51] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/406.

edilmektedir.[52] Benzer şekilde 1605 tarihinde Saray mollası, Banaluka ve Yenipazar kadısına verilen hükümde, kalp akçe ve bozuk ayarlı gümüş işleyerek Osmanlı piyasalarına zarar veren kalpazanların teftiş edilmesi istenmiştir.[53]

Osmanlı piyasalarında bozuk para hükmünde kullanılan bakırdan mamul sikkelere mangır denilmekteydi.[54] Balkanlarda taklit edilen sikkeler arasında mangırlar da yer almıştır. Piyasada sıkıntılara yol açan kalp faaliyetlerinden biri de mangırlar üzerinden olmuştur. Bununla ilgili olarak Selanik civarında, piyasada sorunlara yol açtığına dair hüküm mevcuttur. Buna göre; 1689'da Görice'ye bağlı İskopol karyesi ahalisinin, kalp mangırlar keserek Selanik ve civarında yaydıkları, bunun da piyasada ihtilale sebep olduğu belirtilmiştir. Selanik muhafazasında olan Vezir Mustafa Paşa'dan mutemet kişiler görevlendirerek meseleyi teftiş etmesi ve kalp mangırlar kesen kişileri yakalaması istenmiştir.[55] 1691'de Avlonya seraskeri ve Delvine Sancağı kadılarına gönderilen hükümde de kalp mangırlar kesenlerin teftiş ve tespiti istenirken faaliyetlerinin muamelatta ihtilal ve fesada neden olduğu vurgulanmıştır.[56]

Piyasada tedavül eden sikkelerin değerleriyle işlem görmemesi, kalpazanlık faaliyetleri için bir zemin oluşturmuştur. Yani bu gibi durumlar çeşitli suiistimallere kapı aralamıştır. Genel olarak piyasada bir dengesizliğin hâkim olması, kalpazanların çoğalması, kalp faaliyetlerinin artmasına ortam hazırlamıştır. Dolayısıyla çift yönlü bir sebep-sonuç ilişkisi olduğu ifade edilebilir. Ne kadar çok kalpazanlık hadisesi varsa piyasa dengesi o kadar çok bozulmuş, piyasanın ve tedavülün dengesinde meydana gelen bu bozulma ise yeni kalpazanların türemesine, dengesizlikten istifade etmelerine neden olmuştur. Bu gibi dönemlerde devlet ciddi önlemler alarak kalpazanlara fırsat verilmemesini, "ibretlik" mahiyette caydırıcı cezalar verilmesini istemiştir.[57] Böylelikle devletin, bu tür yeni faaliyetler yaşanmasını engellemeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Kalpazanlık faaliyetlerinin artışı, yalnız piyasayı etkilemez, devletin para politikasında da çeşitli karar ve uygulamaları beraberinde getirirdi. Nitekim; kalp faaliyetlerinde görülen artışlar, eski sikkelerin de hala tedavül etmesi sebebiyle, birbirine denk olmayan sikkelerin

[52] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 60/626.
[53] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 77/389. Benzer şekilde; 1605'te Hurpeşte ve Görce kadısına, Gramus'ta, ellerinde kalp kuruş, penz ve altın bulunduranların yoklanması ve gereğinin yapılması bildirilmiştir. BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 77/409.
[54] Mangır hakkında bkz.: Oğuz Tekin, "Mangır", *DİA*, Cilt 27, Ankara 2003, 568.
[55] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 98/898.
[56] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 100/268. Mangırların konu olduğu başka bir misal için ayrıca bakılabilir: BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 102/147.
[57] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 82/361.

dolaşımda olması, sikkelerin ayar ve ağırlıklarının yeniden belirlenmesi ve değiştirilmesi anlamına gelen tashihlere ortam hazırladı.[58] II. Selim devrinde, taşradaki darphanelerde eksik veznli ve mağşuş akçeler kesilmesi, piyasalarda sahih akçelerin kenarlarının kırkılmasına, dolayısıyla kalp faaliyetlerine neden oldu.[59] Aslına bakılırsa Osmanlı piyasaları, XVI. asrın son çeyreğinde Amerika'dan gelen değerli madenlerin etkisi altında kaldı. Bunun getirdiği malî çıkmaz ise tağşişlerle aşılmaya çalışıldı ve bu da kalpazanlığa fırsat oluşturdu.[60]

Kalp faaliyetine yalnızca yerli sikkeler değil yabancı sikkelerin de konu olduğu görülmektedir. Osmanlı piyasalarında ilk devirlerden itibaren yabancı paraların ve özellikle Avrupa menşeli sikkelerin tedavül ettiği zaten bilinmektedir. Bu durum, Osmanlı coğrafyasında yerli ve yabancı kalpazanlar için yeni bir faaliyet alanı oluşturmuş, dolayısıyla piyasaya yabancı sikkelerin taklit edilmesiyle kalp sikkeler sürmelerine mahal vermiştir. Nitekim; ticaret veya ikamet amacıyla Osmanlı topraklarına gelmiş yabancılardan biri olan ve yukarıda da bahsi geçen Venedik asıllı bir kuyumcunun, Bosna'daki Livno kasabası idarecisinin haberi olmadan Avusturya sikkelerini taklit ederek kalpazanlık yaptığı ve devletin bu hususu tahkik ettiği bilinmektedir.[61]

1.3. Kalpazanlık Faaliyetinde Kullanılan Alet-Edevat

Sikke darbı teknik bir bilgi ve beceri gerektirdiği için bu alanda çeşitli alet ve edevat kullanıldığı bilinmektedir. İlk dönemler için daha basit bir teknik uygulanarak sikke darp edildiğinde, kalp faaliyetinde kullanılan eşyaların da basit formlarda olduğu ifade edilebilir. Ancak yine de bu tarz eşyaların kalp işinde kullanılıp kullanılmadığına bir tahkikat sonucunda karar verildiğini belirtmek gerekmektedir. Öyle ki bunun için, bilirkişi olarak teknik bir işle meşgul olan kuyumculardan da istifade edildiği anlaşılmaktadır. Mesela; 1565 tarihinde Demirci Mustafa'nın kalpazanlıkla uğraşıp uğraşmadığının tespiti bu şekilde sağlanmıştır. İhbar üzerine yapılan aramada eşyaları arasında; bir kalıp, bir miktar gümüşle karışık (mahlut) bakır ve bir miktar kuyumcu toprağı bulunmuş, kendisine bunların ne için kullandığı sorulduğunda her ne kadar bakır yüzük yaptığını söylese de yüzük dökmeye kadir olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine bu eşyaların ne amaçla kullanıldığı bir kuyumcuya sorulmuş, Cafer isimli kuyumcu kalıbın kuruş kalıbı olduğunu,

[58] Ruhi Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Sayı 17, 2005, 237-266, s. 264.
[59] Sahillioğu, a.g.t., s. 64.
[60] Figen Taşkın, "1844 Tashih-i Sikke Sonrasında Para Düzeni ve Kalpazanlık", *Studies of The Ottoman Domain*, Cilt 6, Sayı 11, Ağustos 2016, 1-19, s. 16.
[61] BOA*, C.HR.,* 69/3426.

karışımın ise bir kallap işi olduğunu beyan etmiş ve bu suretle Demirci Mustafa'nın yakalanıp İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir.[62]

Kalpazanlık yaptığına dair bilgi ya da duyum alınan veya ellerinde kalp sikke olduğu tespit edilen kimselerin evleri de teftiş edilerek kallap olduklarına işaret edecek herhangi bir alet bulundurup bulundurmadıkları araştırılırdı. Bu gibi durumlarda, teftiş sonucunda evinde kalpazanlık aleti ele geçirilen kişilerin tutuklanması ve kalp sikke aletleriyle İstanbul'a irsali istenirdi. Ayrıca konuyla alakalı şahitler de dinlenirdi. 1576 yılında kalpazan olduğu bildirilen Saray-Bosna'da Kolluoğlu Hacı Bali'nin kalpazanlığının etraflıca araştırılması, şahitlerin beyanının alınmasına karar verilmiştir.[63] 1577 yılında Edirne'de kalpazan olduğu bildirilen iki şahsın, evlerinin aranması ve kalp aletleri olup olmadığının tespit edilmesine, kalp aletleri ve konuyla alakalı kayıtların İstanbul'a irsali istenmiştir.[64]

Yukarıda Osmanlı darphanelerinde de kalp faaliyetleri görülebildiği belirtilmişti. Devletin bunu önlemek üzere, ayar ve ağırlık tayinleri dışında çeşitli önlemler aldığı da ifade edilmelidir. Aslında 1574'te yaşanan bir hadise kalpazanların bu işle meşguliyetleri ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre; Üsküp Darphanesi'nde kalp sikke basılmasını önlemek üzere Maadin Nazırı Pir Mehmed'in tedarikte iken, diğer taraftan Mehmed Çavuş Karaman isimli bir kallabı tutuklayıp hapsetmiş, ancak bu şahıs hapiste kendisini zehirlemiştir. Daha sonra ele geçirilen Kula adlı kalpazan, bazı kalpazanlar hakkında itirafta bulunmuş, bu itiraf esnasında kalp faaliyetleri hakkında teknik bazı bilgiler vermiştir. Kendisinin, kalp faaliyetinde bakırı az kullanırken, Durmuş, Cafer ve Ferman isimli arkadaşlarının ise çok kullandığını ifade etmiştir. Bu itiraflar üzerine ortaklarının yakalanarak ve kalp aletlerinin de bulunarak İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir.[65]

Balkanlardaki kalp eylemlerinde kullanılan tüm kalp aletlerinin veya malzemelerin belgelere yansımadığı söylenmelidir. Daha doğru bir ifadeyle, elbette kalp aletlerinin tespit edilip burada anlatılanlarla sınırlı olmadığı bir gerçektir. Bu aletlerle ilgili başka coğrafyaların kalp aletleri hakkındaki verilere bakılabilir. Mesela, Kılıç, XVI. asrın ikinci yarısı kalpazanlık faaliyetleri üzerine yaptığı çalışmasında; kuyumcu körüğü, örs, çekiç, demir tava, per-gâr, berende gibi çeşitli alet ve malzemenin kalp faaliyetlerinde kullanıldığını tespit ettiğini belirtmiştir.[66]

---

[62] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 5/208.
[63] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 30/8.
[64] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 29/508. Benzer bir araştırma için bkz.: BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 5/406; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 33/670.
[65] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 24/870.
[66] Kılıç, a.g.m., s. 183.

2. BALKANLARDAKİ KALPAZANLIK FAALİYETLERİNE UYGULANAN MÜEYYİDELER

Bir bölgede kalpazanlık hadisesinin varlığından bahsetmek ihbar, iddia, güçlü şüphe ve delillerin varlığına bağlıydı. Bu manada ilk olarak bölgede idareci sıfatıyla yer alan şahıslardan alınan mektupların meseleyle ilgili araştırmaların başlatılması için ne denli önemli bir adım olduğu vurgulanmalıdır. Kalpazanlıkla ilgili herhangi bir şüphe olduğunda, genelde bölge idarecisine bildirilir, bu iddia üzerine idareciler merkeze mektup göndererek meseleyi açarlardı. Teftiş işine bu suretle başlanmasına karar verilir, bunun için görevliler tayin edilirdi. Söz konusu teftiş işi, kişinin "tecessüs ve tefahhus" tabir edilen, gizlice ve etraflıca araştırılması manası taşır, daha sonra suçu sabit olan yani kalpazan olduğu tespit edilen kişiler için yakalama emri çıkarılırdı. Bunun için de yeri geldikçe ifade edildiği üzere yeterli olacak nicelikte, mutemet özellikte kişiler tayin edilirdi. Bu araştırma işi; kişilerin sorgulanması, ellerinde kalp sikke bulunup bulunmadığının tespiti ve itiraflarının alınması, kalpazan oldukları iddia edilen kişiler hakkında halk tarafından verilecek beyanların dinlenmesi, kallap olduğundan şüphe edilen şahısların ev ve iş yerlerinin aranması, kalpazanlıkta kullandıkları düşünülen alet ve edevatın tespiti gibi aşamalardan oluşurdu.[67] Zanlıların hakkında, hüsn-i hallerine dair alınan ifadeler her ne kadar suçluluk hallerini üzerlerinden atmaya yarayan bir durum olsa da, kalp sikke ile ilgili alet ve edevatın kendilerinde, evlerinde bulunmuş olması suçluluklarını kesinleştiren veya güçlendiren delil niteliğindeki unsurların başında gelirdi.[68]

Kalpazan olduğu iddia edilen şahısların yakın oldukları isimlerin şahitliği, ihbarları veya beyanlarının meselenin gidişatında önemli bir etkisi vardır. İhbarı değerlendiren idarî makamlar veya yetkililer gerekli baskın ve aramalarla suçluları tespit etmeye çalışırdı. Kimi zaman ihbarların sahihliği idarî birimlerce tahkik edilerek harekete geçilirdi.[69] Ancak burada bir hususu belirtmek gerekir ki, elinde kalp sikke bulunan herkes hakkında kalpazan olduğu şüphesi duyulmaz, ifade edilen hususların tek tek incelemesi yapılır ve dolayısıyla taklit sikke bulunması tek başına kalpazanlık göstergesi sayılmazdı.[70] Ayrıca bu işlemler yapılırken suçsuz olan halka veya tüccarlara zarar verilememesi gerektiği de önemle vurgulanırdı. Mesela;

---

[67] Bazı misaller için bkz.: BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 30/8; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 34/273; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/154; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/812; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/841; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 29/508; BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 77/389.

[68] Muharrem Öztel, "Osmanlı Devleti'nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)", *Belleten,* Cilt 84, Sayı 299, Nisan 2020, 315-356, s. 330-331.

[69] a.g.m., s. 325.

[70] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/406; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/475.

1565'te kalpazan yakalama bahanesiyle Bulgaristan'daki bazı mahallerdeki pazarların tüccarlarından, bu suçu işlediklerine dair cerime akçesi alınıp rahatsızlık verildiği haberi üzerine, suçsuz insanların huzursuz edilmeden kalpazanların yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.[71] Buna ilaveten, sahte sikkelerle yakalanmış şahısların ihbar veya itirafları da önem arz ederdi. Nitekim; 1722'de İstanbul zincirli altını ile yakalanan Misivri sakini kıpti bir kalpazan bu işi Balçık ve Varna taraflarındaki Şahbaz oğlu Bayram'dan öğrendiğini itiraf etmiş, bunun üzerine Bayram'ın yakalanmasına karar verilmiştir.[72] Aynı şekilde, 1728'de sahte sikke ile yakalanmış Hacı Mehmed kendisinde başka kalp sikke olmadığını bildirmiş, ancak Seyyid Ali'nin taklit sikkeler keserek kalpazanlık yaptığını ihbar etmiştir. Bunun üzerine adı geçen kalpazanın Gelibolu'da yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.[73]

Kalp faaliyetinde bulunan isimler tespit edilince mahallinde çeşitli cezalar verildiği gibi birçoğunun gerek suçu tespit edilir edilmez, gerekse daha sonradan İstanbul'a gönderilmeleri istenirdi.[74] Kimi zaman Edirne'ye irsalleri de emredilirdi.[75] Kalpazan olduğu tespit edilen isimler, cezaları verilecek mahalle götürülürken veya İstanbul'a getirilirken firar eylemleri olabilmekteydi. Bu tarz eylemlerin önüne geçmek üzere gerekli tedbirler alındığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda; refakat etmek ve asayişi sağlamak üzere gerekli ve yeterli sayıda kişinin görevlendirildiği ifade edilmelidir. Bu amaçla; yol güzergâhında bulunan yerlerin kadılarına, yeniçeri serdarlarına ve zabitlere emirler gönderilirdi. Nitekim 1749'da Yanya'dan İstanbul'a gönderilecek zımmi kalpazanlar için benzer bir muamele yapılmış, Yanya'dan İstanbul'a kadar olan kadı ve diğer ilgililere bu işle görevli adamlar tayin edilmesi, kalpazanların hızlı bir şekilde İstanbul'a ulaştırılmalarına dikkat edilmesi hususunda emir yazılmıştır.[76] Bazen kayıp haberlerinin asılsız yere çıktığı görülmektedir ve devletin bu gerekçeyle yapılacak müdahale ve çıkabilecek anlaşmazlıklara karşı tedbir alması dikkat çekicidir. Örneğin, Alacahisar'da yakalanmış dokuz kalpazan Cafer voyvodaya teslim edilmiş ve İstanbul'a getirilmiştir. Rudnik kadısına

[71] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/359.
[72] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 130/1249.
[73] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 135/697.
[74] Bununla ilgili örnekler çoğaltılabilir. Ancak birkaçı için bkz.: BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/473; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/475; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 6/140; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 22/14; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 85/675; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 85/678; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 98/916; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 6/1135.
[75] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 109/8.
[76] BOA, *C.ZB.,* 8/399.

gönderilen hükümde, voyvodaya, yolda kalpazanları kaybettiği bahanesiyle müdahale edilmemesi buyrulmuştur.[77]

Edirne kadısına yazılan 1565 tarihli hükümden anlaşıldığı üzere; kimi zaman yakalanan kalpazanlar birlikte İstanbul'a gönderilmiş veya aynı anda birden fazla kalpazan yakalanmıştır. Aynı hükümde Kapucu Ali adlı kayıp kalpazanın da yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.[78] Benzer şekilde, Zağra Eskisi kadısından, Zağra Eskisi'ne bağlı Danişmentler köyünde oturan ve kalpazan oldukları tespit edilmiş, ancak kayıp halde olan Evhad ve Aksak Danişmend'in de yakalanarak suç aletleri ile birlikte gönderilmeleri istenmiştir.[79]

Kalpazanlar yakalandıktan sonra cezalarının hemen verilmediği, kimi zaman bunun başkaca sebeplerle ertelendiği ancak, ceza kararı verilinceye kadar bir yerde gözaltında tutuldukları anlaşılmaktadır. Ceza kararlarının ertelenme veya daha sonra görüşülmesi sebeplerinden biri de sefer veya savaş dönemleridir. Nitekim, 1566'da Köstendil'de, tutuklu bazı kallapların sefer zamanı olması dolayısıyla tutukluluk hallerinin devam edip sefer dönüşü cezalarının verileceği kararlaştırılmıştır.[80] 1689'da Boğdan voyvodasına gönderilen hükümde olduğu gibi, sahte sikke ile yakalanıp hapsedilen kişilerin, daha sonradan İstanbul'a gönderilmesinin istendiği anlaşılmaktadır.[81]

Suçu sabit olup ancak henüz ele geçirilmemiş olan, kalpazan olduğu şüphesi bulunan veya kalpazanlık yaptığı ihbar alınan şahısların yakalanması için bölge kadısına veya idarecisine hüküm yazılır, kalpazanların yakalanması istenirdi.[82] Bunun için çeşitli görevliler tayin edilirdi. Daha doğrusu, bazı görevliler bu iş için vazifelendirilirdi. Yakalananların görevlendirilmiş kişiye teslim edilmesi istenirdi. Genelde sol ulufecilerden, sol gariplerden birinin bu işle görevlendirildiği görülmektedir.[83] Buna ilaveten silahtar ünvanlı kişilerin de bu işle vazifelendirildiği olurdu.[84] Meselenin teftişi ve suçluların İstanbul'a getirilmesi için daha ziyade çavuş tayin edilir, bunların gerek suç aletleri gerekse suçluların İstanbul'a irsalinde önemli

[77] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/89.
[78] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/214.
[79] BOA, *A.DVNSMHM.d., 7*/837.
[80] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/1783. Ayrıca bkz.: BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/1622.
[81] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 98/916.
[82] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 58/765; BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 70/75; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 78/893; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 47/632.
[83] BOA, *A.DVNSMHM.d., 36*/275; BOA, *A.DVNSMHM.d., 7*/837; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 72/597.
[84] BOA, A.*DVNSMHM.d.,* 5/88.

işlevleri olurdu.[85] Buna ilaveten kimi zaman kilarî denilen kiler görevlilerinin mübaşeretiyle teftiş işinin yapıldığına rastlanmıştır.[86] Aslında görevlendirilen şahısların unvan ve lakaplarının çeşitlilik gösterdiğini rahatlıkla söylemek mümkündür. Ayrıca görevliler yalnız, suçlu şahısları yakalamak veya istenilen mahale getirmek için tayin edilmezdi. Suç aleti olduğu tespit edilen ve delil niteliği taşıyan eşyalar varsa teslim alınarak söylenen yere veya İstanbul'a götürülmesi de önem arz ederdi.[87]

Yukarıda da ifade edildiği üzere, tutuklamalardan sonra, firar hadiselerinin yaşanmasına her ne kadar mani olunmaya çalışılsa da kimi zaman bunun önüne geçilemediği görülmektedir. Nitekim; 1573'te Sofya voyvodasının subaşısı Ali tarafından yakalanan kalpazanlar Çirmen'e götürülürken ikisi Eğribük Derbendi'nde firar etmiş ve Çirmen kadısına gönderilen hükümde yakalanması istenmiştir.[88] Bir bölgede yakalanması emredilen şahısların başka bir bölgeye geçmiş olması nedeniyle, ilgili yeni bölgenin kadısına hitaben emir çıkarıldığı anlaşılmaktadır. 1573'te Sofya voyvodası tarafından yakalanması istenen kalpazanın, Şehirköye geçtiği, sipahilere iltica ettiği haberi üzerine, Şehirköy kadısına yazılan emirde, kalpazanın yakalanıp voyvodaya teslim edilmesi istenmiştir.[89] Yakalanan kalpazanları divana ihzar etmek üzere görevlendirilen kişilere bir miktar harcırah da verilirdi. Nitekim; 1700 yılında ruznamçe-i evvele, Filibe'de ortaya çıkıp ihbar edilen beş kalpazanın divana ihzarı için tayin edilmiş Bakıkuluna on kuruş harcırah ödenmesi hakkında buyruldu verilmiştir.[90]

Kalpazanların getirilmesi için birden fazla isim de vazifelendirilebilmiştir. Ayrıca yakalanan kalpazanların İstanbul'a getirilmesi için görevlendirilen şahıslara ibtidadan tımar verildiği de olmuştur.[91]

2.1. Sürgün Cezası

Osmanlı ceza hukuku içerisinde sürgünlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Pek çok alanda rastlanılan sürgün cezalarının, Balkanlardaki kalpazanlık hareketleri neticesinde de uygulandığı görülmektedir. Uluçay, Manisa özelinde yaptığı çalışmasında, sürgün cezasının; halka zulmetmek, asayişi bozmak, bir mücadelenin

[85] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 6/140; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 33/171; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 35/698; BOA, *A.DVNSMHM.d.* 36/35; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/819.
[86] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 77/389.
[87] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/715.
[88] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 22/493.
[89] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 22/129. Ayrıca bkz. BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 22/128.
[90] BOA, *İE. DH.,* 19/1799.
[91] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 25/2875.

veya rekabetin mağlubu olmak, ara-bozuculuk veya galeyana getirmek, görevi ihmal veya rüşvete başvurmak, keyfî sebepler, ahlaksızlık etmek veya bazı yasaklara uymamak, din temelli bazı uyuşmazlık veya çatışmalar vb. gibi çeşitli sebepleri olduğunu belirtmiştir.[92]

Osmanlı evrakı içerisinde nefyedilmek, nefyolunmak, teb'id gibi tabirlerle kayıtlarda yer bulan sürgün cezası, kalpazanlık gibi asayişi bozan, nizama aykırı olan faaliyetler neticesinde, suçlu görülen şahısların belirli sürgün yerlerine gönderilmeleri suretiyle uygulanırdı. Osmanlı Devleti'nde iskân siyasetinin bir parçası olarak da kullanılan sürgün, aslında önemli bir ceza yöntemiydi. Bu sebeple sürgün yerleri belirlenirken çeşitli etmenler söz konusuydu. Mesela, suçlunun makam veya mevkisi, suçun niteliği gibi sebepler sürgün yerinin seçimini etkilerdi. Sürgün için, kontrolün rahat sağlanabileceği bölgeler seçilebildiği gibi, ulaşım imkânları kısıtlı veya hayat şartları zorlayıcı mahaller de seçilebilirdi. Bu bakımdan sürgün cezasının uygulandığı veya sürgün yeri olarak geçen Osmanlı topraklarının Anadolu'dan Afrika'ya, Ege Adalarından Balkanlara kadar geniş bir yelpaze çizdiği görülür.[93] Nitekim, ilk başlıkta da Yahudi simkeşhane görevlilerinin kalpazanlık faaliyetine karıştığı belirtilmişti. Bu şahısların, Girit adasına sürgün edilerek cezalandırıldığı görülmektedir.[94]

2.2. Kürek Çekme Cezası

Kürek cezası, Osmanlı Devleti'nde uygulanmış, aslında suçlulardan iş gücü anlamında istifade edilmesini sağlayan önemli bir tazir[95] türü ceza veya bir bakıma devlet açısından istihdam sağlama, hizmet gördürme aracıdır. Sikke ile ilgili meselelerde de oldukça fazla uygulanmıştır. Tabi konumuz itibarıyla bakıldığında, Balkan coğrafyasında faaliyetleri tespit edilen kalpazanlardan bazılarının da kürek

---

[92] M. Çağatay Uluçay, "Sürgünler -Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler-", *Belleten*, Cilt 15, Sayı 60, 1951, 507-592, s. 511-532. Ayrıca bkz.: Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisar-ı Sahib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)", *History Studies,* Cilt 8, Sayı 1, 2016, 49-70, s. 51.

[93] Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *OTAM,* Sayı 19, 2006, 283-341, s. 287-288. Ayrıca bkz. Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 1, Sayı 5, 12-29, s. 27; Gülbadi Alan, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Sürgün Politikası Çerçevesinde Sürgün Kadınlar", *Belleten,* Cilt 78, Sayı 281, 2014, 245-272, s. 245-246.

[94] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 116/840.

[95] Bu tür cezalar, had veya kısas suçları dışındaki suçlar için, miktarı ve uygulanması idareci veya hâkime Bırakılmış Cezaları İfade Eder. Bkz. Tuncay Başoğlu, "Ta'zîr", *Dia,* Cilt 40, İstanbul 2011, 198-202, S. 198.

cezasına çarptırıldıkları ifade edilmelidir. Sadece Balkanlarda değil, Osmanlı coğrafyasının genelinde, kalp sikke basanların, sikkeleri değerinden almayanların da kürek cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Bu noktada, bir tür hapis cezası özelliği gösterdiği de belirtilmelidir. Yani aslında Osmanlı gemilerinin artan kürekçi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, vergi muafiyeti karşılığında veya esir olanlar istihdam edildiği gibi mahkûmlardan da kürekçi olarak yararlanılmıştır.[96] Zira kürek çekmekle cezalandırılan şahıslar Tersane'ye, Tersane Zindanı'na alınmakta, cezaları müddetince burada kürek çekmek üzere tutulmaktadır. Nitekim; ekmekçi esnafından bazı zımmiler sikke-i hümayunla sikkelenmiş zolatayı değerinden almadıkları tespit edilince, donanma gemisinde kürek çekme cezasına çarptırılmış, bu sebeple Tersane Zindanı'na konulmuştur.[97] 1573'te Novabırda'daki bir kalpazanlık faaliyeti sonucunda kalpazan oldukları tespit edilen zımmilerin küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.[98] 1573'te Tırhala'da, Yenişehir ve Fener'de çökertilen bir kalpazanlık şebekesi içerisinde yer alan kadınların ellerinin kesilmesine hükmedilirken Yorgancı, Harsto, Hüdaverdi, Yani ve Selim adlı bazı kalpazanların da küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir.[99]

Kürek çekme cezası verilen kalpazanların bir müddet sonra salıverildiği veya serbest bırakıldığı anlaşılmaktadır. Elinde kalp sikke bulunan ve kalpazan olduğu haberi de yayılan Semercioğlu Mehmed'in kürek çekmek üzere 1702'nin Ocak ayında Tersane-i Amire'ye alınmasına karar verilmiş, adı geçen kalpazan Şubat ayında (1114 Ramazan) serbest bırakılmıştır.[100]

2.3. Hapis Cezası

Balkanlardaki kalpazanlık faaliyetleri neticesinde hapis cezası, sık rastlanan uygulama ve cezalandırmalardan biridir. Yakalamaların gerçekleştiği mahallerin hapis cezalarının ya da gözaltıların uygulama alanlarından olduğu görülmektedir.[101] Bu bağlamda, kalelerin de hapis cezalarının uygulandığı mahallerden olduğunu ifade etmek gerekir.. Nitekim, Rusçuk'ta kalpazanlık yapan iki kuyumcunun Rusçuk

[96] Mehmet İpşirli, "Kürek Cezası", *DİA,* Cilt Ek-2, Ankara 2019, 112-114, s. 112; Ahmet Kılınç, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili", *Belleten,* Cilt 79, Sayı 285, 2015, 531-558, s. 534.
[97] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 102/699. Benzer bir cezalandırma için bkz.: BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 102/147.
[98] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 22/14.
[99] BOA*, A.DVNSMHM.d.* 22/326.
[100] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 112/263.
[101] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 98/916.

kalesinde hapsedildiği görülmektedir.[102] Zaten Osmanlı ceza literatüründe bu duruma, yani bir kalede hapsedilmeye kalebendlik denilmektedir. Suçlular bu cezalandırma ile, kale surları içerisinde oturmaya mahkum edilirler ve onların buradan dışarı çıkmalarına müsaade edilmezdi.[103] Bir yönüyle hapis, diğer yönüyle sürgün cezası olan kalebendlik, kaleden çıkmanın yasak olması dolayısıyla sürgünden daha ağır boyutları olan bir cezadır.[104] Bu manada Bozcaada kalesinin de kalpazanlık faaliyetleri için hapisle cezalandırmalara sahne olduğu görülmektedir.[105] Buna ilaveten bazı kalpazanlar bölge subaşısının evinde tutulurdu.[106]

Kimi zaman kalp sikke basmak suçundan hapis cezasına çarptırılan kişiler hapisten firar etmiş veya kaçırılmıştır. Mesela; 1692'nin sonlarında, İskopol karyesinde kalp altın ve kuruş kestikleri gerekçesiyle yakalanıp hapsedilen iki zımmi hapiste oldukları subaşı evinden, birkaç eşkıya tarafından kaçırılmıştır.[107]

Hapisteki kalpazanların topluca firar eylemine katılmış olması da Balkanlardaki kalpazanlık hareketleri için oldukça ilginç bir hadisedir. 1573'te Sofya'da gerçekleşen olayda, hapsedildikleri zindanı bozup/delip gece yarısı kaçan on altı kalpazandan üçü tekrar yakalanıp hapsedilmiştir. Geri kalanların yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi için de Sofya ve Şehirköy kadılarına emir yazılmıştır.[108] Firar eylemlerinin devlet tarafından ciddiye alındığı, bu eyleme katılmış şahısların yeniden yakalanması hususunun önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, arama ve yakalama için derhal ilgili bölge idarecisine emir yazıldığı belirtilmelidir. Nitekim; 1574'te Rumeli beylerbeyine, yakalanmış ancak İstanbul'a getirilmekte iken Tırnova'da firar etmiş sekiz kalpazandan üçünün yakalanması, bunlardan başka Sofya, Şehirköy, Ilıca vs. yerlerde aranıp bulunacak kalpazanların da tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi bildirilmiştir.[109]

Hapis cezalarının ne kadar süreyle verildiği bilgisi her ne kadar kayıtlara yansımasa da bunun ömür boyu sürmediği anlaşılmaktadır. Elbette, salıverilme, serbest bırakılma gibi, suçluların affedildiği veya ceza vadelerini doldurduğuna dair ifadeler yer alması bu kanıya varılmasına olanak sunmaktadır. Ancak bunun çoğu

---

[102] BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 48/244.
[103] Ömer İşbilir, "Kalebend", *DİA,* Cilt Ek-2, Ankara 2019, 5-7, s.5; Köksal, a.g.m., s. 288.
[104] Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devleti'nde Kalebend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)", *Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, On İki Levha Yay., İstanbul 2016, 831-852, s. 837.
[105] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 109/75.
[106] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 104/470.
[107] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 104/470.
[108] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 21/460.
[109] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 26/407.

zaman merkezin izni veya kararıyla olmadığı, hatta haberi dahi olmadan bu tarz salıverme hadiselerinin yaşandığı görülmektedir. Nitekim; 1565'te Kavala kaptanının adamı tarafından yakalanan sekiz kalpazandan birinin Drama âmili tarafından bırakıldığı öğrenilmiş, bu hususun doğru olup olmadığının araştırılması ve doğruysa sebebinin bildirilmesi istenmiştir.[110]

2.4. Ölüm/İdam Cezası

Ölüm cezasının Osmanlı hukuk sistemi içerisinde sık rastlanan bir ceza türü olmadığı ifade edilebilir. Ancak bununla birlikte; bazı mühim suçlar idam kararıyla neticelenmiştir. Nitekim; bu suçlardan biri de kalpazanlıktır. Osmanlı ceza hukuku içerisinde bu gerekçeyle idam kararı verilmiş kalpazanların bir kısmının Balkan coğrafyasında örneklerine rastlanmıştır. Bu ceza yalnız Balkan coğrafyasında değil, Osmanlı topraklarının geri kalanında ve dolayısıyla payitaht İstanbul'da da uygulanmış bir cezadır. Nitekim; İstanbul'da 1718 tarihinde, yakalanıp sorgulanan bazı kalpazanların kalpazanlık yaptıklarını itiraf etmeleri üzerine katledilmelerine karar verilmiştir.[111]

Genelde terim olarak da siyaset edilme lafzıyla kullanılan idam cezası Balkanlarda da uygulanmıştır. 1578'de Üsküp darphanesinde kalp akçe kesildiğine dair ihbar alınmış, darphane basılarak kesilmiş çil akçelerin kalp olduğu tespit edilmiştir. Bundan sorumlu tutulan sahib-i ayarın siyaset edilmesine karar verilmiştir.[112] 1582'de yine Üsküp'te kalpazan oldukları ihbar edilen sahib-i ayar Mehmed ve Tophane Emini Recep'le ilgili araştırma emri verilirken, daha önce Emrullah isimli gümüş yasakçısının siyaset edildiği, bunların da tahkikat sonucu kalpazan oldukları tespitiyle siyaset edilmesi istenmiştir.[113]

2.5. El Kesme Cezası

Dikkat çeken ve önemli sayılabilecek bir cezalandırma yöntemi ise suçluların bazı uzuvlarının kesilmesidir. Bu anlamda da kuşkusuz el kesme cezası kalpazanlık için uygulanmış ilginç bir ceza türüdür. El kesme cezası, hırsızlık suçlarında uygulanması gereken ve İslam hukuk kaideleri içerisinde had türü cezalar sınıfına giren bir cezalandırma türüdür.[114] Ancak buna hükmedilebilmesi için suçun tüm

---

[110] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/473.

[111] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 127/452. Sözü geçen kalpazanlarla ilgili ayrıca bk. BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 127/353; BOA, *A.DVNSMHM.d,.* 127/443.

[112] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 36/35.

[113] BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 48/444.

[114] Daha detaylı bilgi için bkz.: İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 31, Sayı 1-4, 1989, 367-398.

unsurlarının oluşmuş, ispat vasıtaları ile delillendirilmiş olması gerekmektedir.[115] Nitekim, Osmanlı Devleti'nde unsurları oluşmamış ve ispat edilmemiş hırsızlık suçlarında bu ceza yerine hapis, kürek çekme gibi tazir cezaları uygulandığı bilinmektedir.[116]

El kesme cezasının, yalnız hırsızlık suçunda uygulanmadığı, aynı zamanda, uygulama alanı olarak kalp faaliyetlerinin de söz konusu olduğu ifade edilebilir. Bu durum, devletin piyasada dengesizliğe sebep olmak ve yolsuzluk yaparak haksız kazanç sağlamak isteyen kalpazanların faaliyetlerini fazlasıyla önemsediğini göstermektedir. Kaldı ki bu tür bir cezalandırma, hem suçun mahiyetini ve devlet açısından önemini ifade ederken, aynı zamanda suçun tekrardan işlenmesi ihtimalini ortadan kaldırmaya hizmet etmektedir.

Kalpazanlıkta el kesme cezalarıyla ilgili temel unsurun kişilerin suçlarını ikrar etmeleri olduğu görülür. Yani; meselede ihbar, teftiş ve suçun sabit olması konularının el kesmeyi gerektirmesi veya kesinleştirmesi, yakalanan şahsın suçu kabul etmesine bağlıdır. Mesela; 1578'de, Tımışvar'da kalpazanlık yaptığı dükkânlarında bulunmuş sikke (kalıp/örnek olarak kullanılan) ve kalp kuruşlar tespit edilmiş beş zımmi hapisle cezalandırılmış, şayet sorgulandıklarında kalp akçe ve kuruş kestiklerine dair suçlarını itirafları üzerine birer ellerinin kesilmesine hükmedilmiştir.[117] Daha erken tarihlerdeki bir kayıtta, benzer bir uygulamanın Müslüman kalpazanlar için de yapıldığı görülmektedir. 1582'de Çernovi'de İbrahim ve Mahmud isimli iki kalpazanın suçlarını kabul etmeleri üzerine, el kesme cezası verilmiş ve bunun geciktirilmeden yerine getirilmesi istenmiştir.[118] El kesme cezasından kadınların da nasibini aldığı görülmektedir. 1573'te Tırhala'da ve Yenişehir'de kalpazanlık faaliyetlerine katıldığı tespit edilen hatunların itirafları üzerine ellerinin kesilmesine hükmedilmiştir.[119]

---

[115] Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçunun Algılanması ve Cezalandırılma Şekilleri", *Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi*, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul, 657-707, s. 662.

[116] Seda Örsten Esirgen, "İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Zimmiler", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* Cilt 1, Sayı 2, Ocak 2016, 145-172, s. 194;

[117] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 36/7. Bu tarz uygulamaların Osmanlı coğrafyasının diğer bölgelerinde de örneklerine rastlanır. Kefe'deki kalpazanlardan suçu sabit olanlar için verilen el kesme kararı hakkında bk. BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 36/563.

[118] BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 48/421.

[119] BOA*, A.DVNSMHM.d.* 22/326.

SONUÇ

Osmanlı Devleti için önemli bir coğrafya olan Balkanlarda, kalpazanlık faaliyetlerinin coğrafyanın geneli için ne kadar önemli olduğunu arşiv kaynaklarının ışığında görmek mümkündür. Öyle ki; çıkarılan ferman ve hükümler, uygulamaya konulan cezalar; piyasalarda dolaşan sikkelerin sahih olmasına gösterilen çabayı ifade etmenin yanında, aynı zamanda bu faaliyetin yerele veya yürütüldükleri bölgeye etkiyle sınırlı kalmayıp Osmanlı coğrafyasının genelini tehdit ettiğini ortaya koymaktadır.

Kalpazanlık eylemleri kimlikler özelinde değerlendirildiğinde, genellikle gayrimüslimler ve özellikle de Yahudilerin kalp sikke işiyle uğraştığı, ancak hatrı sayılır çoğunlukta Müslümanların da kalpazanlık yaptığı ifade edilmelidir. Yahudi gayrimüslimlerin bu alanda daha ziyade varlık göstermesi, kuşkusuz ticari ağları, yani piyasada etkin ve daha çok kişiye ulaşma imkânlarına ve tabi en başta da teknik konulardaki maharetine bağlanabilir.

Kalp faaliyetlerinin devletin resmî kurumu hüviyetindeki darphaneler, madenler, simkeşhaneler gibi yerlerde de cereyan etmiş olması, teknik bilgi sahibi olan insanların ilimlerini bu yönde kullandığını göstermektedir. Ayrıca bu mahallerde sikke darbında kullanılacak hammadde niteliğindeki değerli madenlere doğrudan ulaşma imkânının bulunması, buralarda kalp sikke faaliyetinin serüvenini etkilemiştir.

Kalpazanlık için uygulanan cezaların elbette genel-geçer tarafları vardır. Ancak Osmanlı ceza hukuku içerisinde el kesme veya idam cezası gibi az rastlanır veya uygulanır cezaların, Balkan coğrafyasında cereyan etmiş kalpazanlık faaliyetlerinde uygulanmış olması, meselenin Osmanlı Devleti'nin para politikası ve ceza hukuku açısından ne denli önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

Başkanlık Osmanlı Arşivi

Ali Emiri

BOA, *AE.SSLM.III,* 48/2859; BOA, *AE.SSLM.III,* 48/2858.

Bab-ı Asafî

BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/88; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/89; BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 5/208; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/214; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/359; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/406; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/473; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/475; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/715; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/1622; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 5/1783; BOA, *A.DVNSMHM.d.,* 6/140; BOA,

A.DVNSMHM.d. 6/508; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 6/1135; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 7/837; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 21/460; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 21/720; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 22/14; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 22/128; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 22/129; BOA*, A.DVNSMHM.d.* 22/326; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 22/493; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 24/870; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 25/2875; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 26/407; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 28/34; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 28/750; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 29/435; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 29/508; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 30/8; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 33/171; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 33/670; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 34/273; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 35/698; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 36/7; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 36/35; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 36/275; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 36/563; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 39/43; BOA*, A.DVNSMHM.d,* 39/606; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 47/632; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 48/154; BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 48/244; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 48/421; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 48/444; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 48/796; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 48/812; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 48/819; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 48/841; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 58/765; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 60/626; BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 70/75; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 72/133; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 72/597; BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 77/389; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 77/409; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 78/893; BOA, *A. DVNSMHM.d.,* 80/131; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 80/171; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 82/361; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 85/675; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 85/678; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 98/898; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 98/912; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 98/916; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 100/131; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 100/268; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 102/147; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 102/699; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 104/470; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 109/8; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 109/75; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 116/840; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 127/452; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 127/353; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 127/443; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 130/1249; BOA*, A.DVNSMHM.d.,* 135/697.

Cevdet

BOA, *C.DRB.*, 9/423; BOA*, C.HR.,* 69/3426; BOA, *C.ZB.,* 8/399.

İbnülemin

BOA*, İE. DH.,* 19/1799.

Tetkik Çalışmalar

Acehan, Abdullah, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Cilt 1, Sayı 5, 12-29.

Akar, Faruk, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Tedavül Eden Ayarı Bozuk (Kırkık) Akçelerin İktisadi Hayata Etkileri", *Kadim*, Sayı 2, Ekim 2021, 129-144.

Alan, Gülbadi, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Sürgün Politikası Çerçevesinde Sürgün Kadınlar", *Belleten,* Cilt 78, Sayı 281, 2014, 245-272.

Altınöz, İsmail, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingenelerin Sosyo-Ekonomik Yapıları", *OTAM*, Sayı 48, Güz 2020, 1-34.

Başoğlu, Tuncay, "Ta'zîr", *DİA,* Cilt 40, İstanbul 2011, 198-202.

Baytimur, Suha Oğuz, "Osmanlı Devleti'nde Kalebend ve Sürgün Cezalarının Uygulamaları ile Mahkumların Serbest Bırakılmaları (1789-1839)", *Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Cilt 1, On İki Levha Yay., İstanbul 2016, 831-852

Çalışkan, İbrahim, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 31, Sayı 1-4, 1989, 367-398.

Çelik, Faika, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneleri/Romanları Çalışmak ya da İğneyle Kuyu Kazmak", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 2, Sayı 18, 249-266.

Dingeç, Emine, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2004.

Dingeç, Emine, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 20, Aralık 2009, 33-46.

Güneş, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve Karahisar-ı Sahib'e Yapılan Sürgünler (1815-1839)", *History Studies,* Cilt 8, Sayı 1, 2016, 49-70.

İnalcık, Halil, "Rumeli", *DİA,* Cilt 35, İstanbul 2008, 232-235.

İpşirli, Mehmet, "Kürek Cezası", *DİA,* Cilt Ek-2, Ankara 2019, 112-114.

İşbilir, Ömer, "Kalebend", *DİA,* Cilt Ek-2, Ankara 2019, 5-7.

Kılıç, Orhan, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri", *Osmanlı*, Cilt 3, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, 180-187.

Kılınç, Ahmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili", *Belleten,* Cilt 79, Sayı 285, 2015, 531-558.

Köksal, Osman "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *OTAM,* Sayı 19, 2006, 283-341.

Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, Cihan "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Hırsızlık Suçunun Algılanması ve Cezalandırılma Şekilleri", *Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi*, 13-14 Mayıs 2016, İstanbul, 657-707.

Örsten Esirgen, Seda, "İslam-Osmanlı Ceza Hukukunda Zimmiler", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* Cilt 1, Sayı 2, Ocak 2016, 145-172.

Özcan, Ruhi, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* Sayı 17, 2005, 237-266.

Öztel, Muharrem, "Osmanlı Devleti'nde Madeni ve Kâğıt Para Kalpazanlığında Yabancıların ve Yabancı Ülkelerin Rolü (1818-1923)", *Belleten,* Cilt 83, Sayı 296, 173-200.

Öztel, Muharrem, "Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık ve Sahte Para (1808-1914): Kalpazanlığı ve Sahte Paranın Tedavülünü Besleyen Faktörler", *History Studies*, Cilt 10, Sayı 1, 2018, 197-221.

Öztel, Muharrem, "Osmanlı Devleti'nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)", *Belleten,* Cilt 84, Sayı 299, Nisan 2020, 315-356.

Sahillioğlu, Halil, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1958.

Sahillioğlu, Halil, "Darphâne", *DİA,*Cilt: 8, İstanbul 1993, 501-505.

Saka, Erdem, "Anadolu ve Rumeli Gümüş Madenleri (1453-1789)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* Cilt 6, Sayı 2, 2019, 1060-1084.

Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İstanbul 1317.

Taşkın, Figen, "1844 Tashih-i Sikke Sonrasında Para Düzeni ve Kalpazanlık", *Studies of The Ottoman Domain*, Cilt 6, Sayı 11, Ağustos 2016, 1-19.

Tekin, Oğuz, "Mangır", *DİA*, Cilt 27, Ankara 2003, 568.

Uluçay, M. Çağatay, "Sürgünler -Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler-", *Belleten*, Cilt 15, Sayı 60, 1951, 507-592.